

УДК 340.1

О. Я. Коваль
*асистент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Особливий контекст дослідження проблем легітимації соціальних інститутів становить глобалізація світу, бо в цій перспективі політичне долає межі національних держав. Як наголошує Ульріх Бек, політика «...виринається за категоріальні рамки національних держав і навіть із ролевої схеми того, що вважалося «політичною» і «неполітичною» дією» [1, с. 9]. Оскільки національна держава стає адресатом проблем, породжених світовим суспільством, то за цих умов загострюється криза демократичної легітимації соціальних інститутів. Виходимо з гіпотези, що у феномені глобалізації світу своєрідним чином перетинаються взаємовиключні інтенції універсального й партикулярного. Це надає процесу глобалізації внутрішньо суперечливого та неоднозначного характеру. Тому надалі на тлі соціально-філософського аналізу феномену глобалізації, її природи, рушійних сил та головних векторів маємо окреслити деякі тенденції трансформації соціальних інститутів, що сформувалися з новочасної доби, виклики демократії та суверенітету національної держави, проблеми інтеркультурного дискурсу та об'єднавчих засад синтезу парадигм легітимації.

Дослідження окремих питань легітимності державної влади здійснено в працях сучасних вітчизняних науковців, а саме: О.Ю. Висоцького, В.В. Волонця, К.Ю. Вороніної, С.В. Гладія, К.О. Гольцмана, О.Ю. Дашівської, Н.О. Драсеневица, Ю.І. Калюжно, В.Б. Ковальчука, О.Ю. Кудрявцева, Т.В. Кузьменко, А.Б. Міщенко, П.Г. Манджоли, В.І. Невідомого, М.І. Неліпи, В.О. Нечипоренка, М.В. Ніколко, П.М. Олещука, С.В. Оліфренко, І.В. Рибак, П. Розанвалон, С. Рябова, Т.В. Сивак, Л.А. Спиники, І.В. Толстова, М. Тура, В.І. Чубаєвського, Х.М. Хвойницька, Є.Г. Цокура, О.М. Шулга, В.Б. Фадєєва, Є.П. Юрійчук та ін.

Глобалізація становить дедалі зростаючу взаємозалежність сучасного світу. Ця його властивість не нова, вона в різних формах була притаманна соціальному світу на різних етапах історії людства й давно вже постала предметом філософської рефлексії. Так, приміром, Карл Ясперс усю історію людства поділяв на фази доісторії, історії і світової історії. Фазу світової історії він якраз і пов'язує з виникненням глобальної єдності світу й людства. Всесвітня макроцивілізаційна система виникає з початком ХІХ ст., коли долаються межі раніше самодостатніх цивілізаційних світів. Від-

тоді вони починають взаємодіяти як субсистеми єдиної глобальної макросистеми. Саме з того часу відбувається загострення всіх смисложиттєвих питань, і гамлетівське «Бути чи не бути?» з індивідуального виміру доби Просвітництва (модерну) переростає у вимір усього людства.

Проте теоретики-правова актуалізація поняття «глобалізація» найчастіше пов'язується з останніми двома десятиліттями, коли загострюється весь комплекс глобальних проблем, коли з розпадом Радянського Союзу і системи соціалізму заговорили про «кінець історії», пов'язуючи із цим висловом тріумфальну перемогу у світовому масштабі ідеології демократичного лібералізму – як довшеної форми соціальної гармонії (Ф. Фукуяма). Саме тоді формується стратегія «силового глобалізму» в економічній, політичній та інформаційній сферах з боку світового центру, які уособлюють чи транснаціональні корпорації (ТНК), чи США, які разом із союзниками почали претендувати на безумовне домінування у сферах економіки, гуманітарних програм, військово-політичних акцій тощо.

Глобалізація інформаційного поля призводить до стирання державних кордонів, елімінації відстані між людьми, формування віртуальної спільноти з власним етичним кодексом та специфічною культурою (кіберкультурою), яка базується на постулатах інформаційного лібералізму та віртуальної демократії [12, с. 55].

Неабиякий легітимаційний потенціал несе в собі культура. Її завжди намагалися використати можновладці для зміцнення власних позицій [4, с. 141]. Формуючим чинником культури індустріального суспільства можна вважати друкарський станок. Через це в ній панував лінійний, одномірний текст. Однак поява аудіовізуальних засобів трансляції інформації поступово вводить людство в постгутенбергівську еру, де дедалі більш починає панувати гіпертекст. Світогляд кіберкультури перетинається з основними ідеями постмодерністської філософії – ідеями плюралізму, децентрації, інтертекстуальності, індивідуалізму, які покликані легітимувати свободу індивіда проти всіх форм цензури тоталітаризованої державної влади та контролю з боку будь-яких соціальних інститутів. Всесвітня Internet-павутина найкраще віддзеркалює постмодерні уявлення про сучасний світ, позбавлений центрації,

упорядкованості та симетрії, який влаштований за метафоричною моделлю ризому (термін Ж. Делеза і Ф. Гватарі). Плюралістичний характер доби постмодерну найкраще проявляє себе у феномені індивідуалізації культури як безкінечне подрібнення культурних зразків аж до перетворення культури в дисперсний коктейль. Це загрожує, зрештою, релятивізацією культурних цінностей та розчиненням феномену мультикультуралізму у вирії мікрокультуралізму. Прикладом цьому може слугувати Internet як єдиний віртуальний культурний простір, в якому зникають будь-які культурні відмінності. У цьому сенсі глобалізм, доведений до логічного кінця, постає не лише кінцем історії, ідеології тощо, а й культури. А оскільки глобалізм втілює, як зазначено, головні ознаки постмодерну, то глобалістська мікрокультура з постмодерністською легітимацією аномального, будь-яких індивідуальних збочень (сексуальних, смакових, стильових), деконструкції цілого, усталеного, традиційного та ін., істинного, раціонального тощо може бути інтерпретована не тільки як посткультура, а й антикультура [1]. Зрештою, розмивання культурної однаковості постмодерних держав постає ще одним чинником збіднення їх легітимаційної бази.

Забезпечення свободи індивіда в соціальному просторі інформаційного суспільства, де відбувається перехід від дискурсу влади індустріальної доби до дискурсів влади ери інформатики, ускладнюється й з іншої причини. Індустрії інформаційних технологій притаманна висока інтенсивність розвитку й гігантські обсяги інформаційних потоків. Це спричиняє радикальну трансформацію найпотаємніших глибин людської екзистенції, здійснює небачений досі тиск на усталені форми життєдіяльності людини, загрожує ідентичності особистості та її свободі. Новітні інформаційні технології здатні паралізувати волю людини, зомбувати людську суб'єктивність [7, с. 54]. У цьому виявляються негативні наслідки інтервенції в життєвий світ технологічної раціональності як волі до влади над знанням (сцієнтизм), над людиною (функціоналізм), над мовою (штучні мови), над народами (імперіалізм) та над світом (транснаціональні корпорації – універсалізм).

На виклик глобалізації, як нам здається, найбільш адекватну відповідь можна знайти на шляху організації співжиття світової спільноти за принципами нового гуманізму. Як відомо, у 1988 році «Загальна декларація прав людини» була доповнена «Декларацією взаємної залежності». У 2000 році світовою спільнотою здійснено нові теоретико-гуманістичні узагальнення, які містить «Гуманістичний маніфест. Заклик до нового планетарного гуманізму». Саме на принципах Гуманістичного маніфесту 2000, як зазначив В. Табачковський, можна подолати ілюзію та

відродити справжній діалог культур на засадах комунікативної етики в площині універсального громадського дискурсу [8, с. 8–9]. Подолати загрози, що несе людськості й людському універсалізму глобалізації, покликана трансцендентальна комунікація. Необхідно, щоб будь-які претензії на універсальність дискурсивно перевірялися в площині необмеженої комунікативної спільноти як регулятивної інстанції.

На XXI Всесвітньому філософському конгресі «Філософія перед лицем світових проблем» (Стамбул 2003 р.) лейтмотивом багатьох виступів була апеляція до комунікативної етики Габермаса та теорії справедливості Роулза як методологічних підвалин розв'язання міжнародних проблем. Як найактуальніше завдання була усвідомлена проблема необхідності міжнародного захисту прав людини, зокрема, перед лицем загрози, що виходить із США, які виступають із претензією на субститут міжнародного права. На цій підставі можемо зробити висновок, що визначним здобутком глобалізації світу в гуманітарній сфері є те, що відстоювання прав людини сьогодні стає загальною справою, якою переймаються міжнародні інституції.

Разом із тим не можна не побачити, що на міжнародній арені в ім'я захисту прав людини чиниться насилля. Тобто сьогодні парадоксальним чином змінюється характер насилля, носієм якого виступає анонімний історичний суб'єкт як відчужене мідівське не-Я в образі політики, суспільства, цивілізації, Заходу тощо. Це насилля одягається в юридичні шати боротьби за права людини. Причому воно спрямовується не так на захист життя людей, як на захист людського права на життя. У такий спосіб відстоюється абстрактне право на існування людини взагалі, а не конкретної людини, що й проголошується вищим гуманістичним ідеалом [3, с. 112].

Глобалізація світу виносить на міжнародний рівень притаманну ліберальному устрою суперечність між формальною рівністю прав громадян та їх фактичним наповненням. У площині діяльності сучасних інститутів глобального управління ця суперечність конкретизується формальною рівністю в міжнародному правовому полі всіх держав та фактичним елітаризмом позицій наймогутніших із них. Світова фінансова криза 1997 – 1998 років продемонструвала, що країни так званого «золотого мільярду» Півночі зазнали незрівнянно менших втрат, ніж країни бідного Півдня. Це є результатом асиметрії, яка утворилася від глобалізації життєвого світу, з одного боку, та глобалізації економіки та політичної системи шляхом створення відповідних економічних та політичних інститутів, з іншого.

Особливістю сучасного міжнародного конфлікту є те, що він загострюється на лінії циві-

лізаційного розколу Захід-Схід, тобто не так між окремими державами (що було характерним для модерну), як всередині єдиної світової системи, між її окремими елементами. Головне джерело наростання цього конфліктного потенціалу – це структурні переваги розвинутих країн порівняно з країнами збіднілими, які уможливають дедалі більше збагачення одної сторони. У результаті бідні стають ще біднішими, і ця прірва стає по-справжньому загрозливою. З огляду на дану обставину досить переконливою постає порівняння поведінки ТНК та країн «золотого мільярду» в глобальному економічному просторі з хижацькою моделлю капіталістичного розвитку на етапі первісного накопичення. Тільки зараз місце контрагентів капіталістичної експлуатації посідають, відповідно, розвинуті та збіднілі країни. Проте внутрішній класовий конфлікт усередині розвинутих країн був приглушений та притлумлений багато в чому завдяки політиці компромісів та поступок, що привело до моделі соціальної держави. Якщо сучасні міждержавні конфлікти інтерпретувати як внутрішні конфлікти між окремими елементами єдиної світової системи, то описаний механізм гармонізації відносин у розподілі благ може бути застосовано як механізм легітимації глобального розвитку світового суспільства.

Отже, досвід Заходу щодо подолання внутрішніх конфліктів шляхом демократизації політичних процесів має бути перенесений у сферу міжнародних відносин [10]. Це означає, що реалії глобального розвитку вимагають від конфліктних сторін вступити на шлях добровільних певних самообмежень своїх політичних й економічних інтересів. Керуючись екологічним імперативом, Захід має обмежити насамперед свої споживацькі апетити (консьюмеризм егоїстично налаштованого індивіда), що несуть реальну загрозу виснаження енергетичних та матеріальних ресурсів планети. Відтак антропоцентризм модерну та європоцентризм (у розумінні цінностей Заходу) має бути обмеженим принципом екоцентризму біоетики. Метою діалогу цивілізацій у такий спосіб має стати гармонізація технократизму західного світу духовними цінностями Сходу, а універсалізм прав і свобод людини – ідеєю загальної відповідальності.

Вище розвинуто аргументацію на користь тези про те, що феномен глобалізації є негативним наслідком тенденції панування технологічної раціоналізації світу. Глобалізація, розглянута із цього аспекту, породжує низку проблем, які своєю сукупністю збіднюють базу політичної легітимації. Це стосується, насамперед, послаблення авторитету держави та зміни її статусу. На виснаженні утопічних енергій держави добробуту наголошує Габермас [13, с. 64]. Наприкінці ХХ ст. у західній соціальній філософії заговорили про феномен ерозії інституту держави. Ця проблема свого часу

була поставлена марксистською традицією у формі відмирання держави, яка сьогодні втратила свою актуальність. Потім вона починає дебатоватися під тезами втрати влади, ерозії держави, кризи легітимації тощо. Гюффе пропонує розглядати термін «ерозія держави» чинним у контексті абсолютистськи окресленого поняття «держава», з огляду на сьогоднішній кількісний та якісний приріст державних завдань. Натомість він пропонує говорити про «нову фазу державності», яку характеризує феномен депотенціації держави. Сьогодні відбувається становлення держави як політичної системи, яка втратила свою домінуючу позицію в суспільній системі, підпорядковуючись таким підсистемам, як економіка, наука, техніка та мистецтво. Тому, погоджуючись із В. Керстінгом, він вважає, що статична вертикаль вже давно схиляється до суспільної горизонталі. Деякі традиційні функції держави сьогодні розчиняються в соціальній реальності. На підставі зазначеного Гюффе виводить: «Для того, щоб вважати державну діяльність легітимною, вона повинна, по-перше, бути вигідною для обох сторін, а по-друге, довести, що взаємна вигода тільки тоді можлива або повністю чи достатньо надійна, коли існує структурна відмова від ринку, а через це – потреба в публічній владі» [5, с. 169].

До головних чинників загострення кризи легітимації можна віднести такі, як: глобалізація економіки та виникнення транснаціональних компаній, мегабанківської системи, яка керує транснаціональними фінансовими потоками; глобалізація інформаційних мереж, яка відкриває можливості для маніпулювання інформацією, створює реальну загрозу суверенітету, політичній та економічній безпеці національних держав, їх культурній та етнонаціональній ідентичності. Якщо публічна сфера раніше була локалізована межами національних держав, то з кінця ХХ ст. все більш починає заявляти про себе нова електронна система публічної комунікації – мультимедіа, яка виникла із злиття глобалізованих і орієнтованих на індивідуальні замовлення ЗМІ. Цю систему характеризує інтерактивний потенціал, який охоплює електронними комунікаціями всі сфери публічного і приватного життя.

Вплив держави, особливо у внутрішніх справах, втрачає статус вирішальності внаслідок утворення субдержавних політичних та економічних суб'єктів у формі адміністративних областей та окремих регіонів, виникнення мережі громадських організацій або гібридних (державно-приватно-громадських) організацій, які у своїх функціях виходять на міжнародну арену, конкуруючи не лише між собою, а й із власною державою як актором міжнародних економічних та політичних відносин. До цього слід додати, що з утворенням міжнародних урядових організацій національні

уряди добровільно поступаються частиною своїх владних повноважень. Достатньо зазначити, що сьогодні у світі нараховується більше 300 міжнародних організацій, які здійснюють економічний, політичний та соціально-гуманітарний контроль над національними державами. Особливих деформацій зазнають у структурному плані держави країн третього світу, а також держави, що утворилися на уламках колишнього СРСР. Деформує тиск вони відчувають унаслідок глобалізації ринків, перманентної кризи державних бюджетів, а також із боку субдержавних агентів, що претендують на перерозподіл владних компетенцій.

Проте деякі дослідники дотримуються тієї точки зору, що головним суб'єктом глобалізаційних процесів і далі має виступати держава, хоча її функції за умов глобалізації модернізуються, але не відміняються. На цьому наголошує, зокрема, Мануель Кастельс. Виходячи з тези, що ера глобалізації економіки обертається локалізацією політики, він доходить висновку, що в інформаційну епоху держава цілком не зникає, а тільки знижує свій статус. Вона подрібнюється у формі локальних і регіональних урядів, які покривають світ мозаїкою своїх проектів, створюють свої електорати й ведуть переговори з національними урядами, мультинаціональними корпораціями і міжнародними агентами. Те, чого бракує локальним і регіональним урядам, вони компенсують своєю гнучкістю та мережевою діяльністю, які відповідають динамізму глобальних мереж благ та інформації [6, с. 511]. На його переконання, в мережевому суспільстві глобалізованого світу виживуть нації-держави, але не їх суверенітет. Вони будуть зв'язані між собою в мережі багатосторонніх стосунків із змінюваною геометрією зобов'язань, відповідальності та субординації [6, с. 509].

У процесі глобалізації держави стають дедалі більш мультиетнічними. Поруч йде тенденція до утворення монокультурності світу, яка стимулюється глобальним ринковим механізмом, із його прагненням до універсальності. Космополітичні процеси утворення світового села супроводжуються заміщенням культури цивілізацією. На цій обставині свого часу, зокрема, виразно акцентував у праці «Присмерк Європи» Освальд Шпенглер: енергія культурної людини спрямована всередину, а енергія цивілізованої людини – на зовнішню [11, с. 56]. Культура – це душа народу (його життєвий світ, джерело смислів та цінностей, тоді як цивілізація – це його інтелект (раціо). Оскільки екзистенційною засадою етносу є культурний чинник (а нації – політичний), розмивання місцевих культур детермінує виникнення феномену так званого «етнічного ренесансу» – етнорегіональної реакції з боку ковітальних спільнот як компенсаторного механізму реанімації ковітальної єдності. У нових регіональних ковітальних спільнотах по-

ступово зростає усвідомлення своєї етнорегіональної самотності, що призводить до появи на державному рівні сепаратистських процесів.

Тенденції розвитку світового соціально-економічного й політичного процесу з подолання меж національних держав призводять до виникнення нової форми державності – «постнаціональної держави», яскравим образом якої сьогодні постає Європейський союз. Однак на прикладі цього наддержавного утворення, що має виразно технократичний образ, вже добре прочитуються пробіли в легітимації, зумовлені напругою між капіталізмом і демократією. Демократичні процеси дотепер функціонували більш-менш задовільно в межах національних держав, бо політична громадськість була фрагментованою в їх площині. Сьогодні громадянська автономія, що традиційно була інституціоналізована в межах національних держав, дедалі більш трансцендує ці межі. Відбувається утвердження статусу громадянина світу через глобалізацію прав людини, зримі риси якого вже сьогодні проступають у всесвітніх політичних комунікаціях [9, с. 225, 244].

Література

1. Ачкасов В.А. Легитимация власти в постсоциалистическом российском обществе / В.А. Ачкасов, С.М. Елисеев, С.А. Ланців – М. : Аспект Пресс, 1996. – 126 с.
2. Бек У. Что такое глобализация / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Бондаренко А.Б. Насилие и права человека сегодня / А.Б. Бондаренко // Вест. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2002. – № 6. – С. 99–117.
4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн. – С.Пб. : Изд-во «Университетская книга», 2001. – 416 с.
5. Гьоффе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гьоффе. – К. : Альтерпрес, 2003. – 264 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
7. Лук'янець В.С. Практика нейро-лінгвістичного програмування і проблема свободи В.С. Лук'янець // Практична філософія. – 2001. – № 1. – С. 38–56.
8. Табачковський В. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Табачковський // Філософська думка. – 2001. – № 1. – С. 6–25.
9. Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность: Лекции и интервью / Ю. Хабермас. – Москва, апрель 1989 г. – М. : Наука, 1992. – 176 с.
10. Цинянь Ань. Специфика русской философии и демократизация международных отношений / Цинянь Ань // Вестник Российского философского общества. – 2001. – № 4(20). – С. 102–106.
11. Шпенглер О. Закат Европы О. Шпенглер. – Мн. : Харвест; М. : АТС, 2000. – 1376 с.
12. Ящук Т.І. Філософія історії: Курс лекцій / Т.І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – 536 с.
13. Habermas J. Die Kriese des Wohlfahrtsstaates und Erschppfung utopischer Energien / J. Habermas // Philosophie als Zeitdiagnose: Ansätze der deutschen Gegenwartphilosophie. – Darmstadt. – S. 62–80.

Анотація

Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. – Стаття.

У статті визначено, що сучасна епоха інформаційних технологій характеризується інтенсивними зв'язками між системою і навколишнім середовищем, що сприяє маніпуляції інформацією, створює реальну загрозу суверенітету, політичній та економічній безпеці національних держав, їх культурній та етнопонаціональній ідентичності. Приділено увагу аналізу чинників, що впливають на легітимність влади в сучасному глобалізованому світі.

Ключові слова: влада, держава, легітимність, інформаційні технології, глобалізація.

Аннотация

Коваль О. Я. Проблемы легитимности власти в современном информационном обществе. – Статья.

В статье определено, что современная эпоха информационных технологий характеризуется интенсивными связями между системой и окружающей средой,

что способствует манипуляции информацией, создает реальную угрозу суверенитету, политической и экономической безопасности национальных государств, их культурной и этнопонациональной идентичности. Уделено внимание анализу факторов, влияющих на легитимность власти в современном глобализованном мире.

Ключевые слова: власть, государство, легитимность, информационные технологии, глобализация.

Summary

Koval O. Ya. The Issues of Government Legitimacy in the Modern Information Society. – Article.

The article stipulates that the modern era of information technology is characterized by intensive communications between the system and the environment, contributing to the manipulation of information, posing a real threat to the sovereignty, political and economic security of the national states, their cultural and ethnic identity. It analyzes of the factors which affect the government legitimacy in today's globalized world.

Key words: government, state, legitimacy, information technology, globalization.